

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ VS. ПРАВО НА РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВЛАСНИМ ТІЛОМ В АСПЕКТІ ЗАБОРОНИ АБОРТІВ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

Кучук А. М., Мамалига В. В.

Статтю присвячено висвітленню окремих аспектів репродуктивних прав, проблема забезпечення яких актуалізувалася через заборону абортів (спроби окремих держав прийняти відповідне законодавство). Метою дослідження є висвітлення проблематики абортів крізь призму права на життя ненародженої дитини та права жінки на розпорядження власним тілом у європейському контексті.

Зазначається, що пропедевтичними положеннями розв'язання питання співвідношення репродуктивних прав та права на життя ненародженої дитини є принципи Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також зміст права на приватність (право розпоряджатися своїм тілом (фізична чи тілесна приватність) є елементом права на приватність).

З'ясовано, що право на життя ненародженої дитини та право на особисту недоторканність жінки є природними людськими правами, а тому вони не можуть бути скасовані чи свавільно обмежені.

Акцентується на окремих аспектах сприйняття права на життя ненародженої дитини у правовій системі Польщі, наводяться відповідні ідеї французьких і німецьких фахівців. Зазначається, що законодавча заборона абортів не стане фактором викорінення цього явища. Проблема є більш складною та не може бути вирішена суто юридичними засобами. Визначено заходи, які можуть зменшити кількість абортів, зокрема: доступ до засобів контрацепції (безкоштовних, платних), статеве виховання, доступ до медичних послуг, соціальне забезпечення населення, фінансування освіти та підтримка дітей із вадами розвитку.

Детально аналізується рішення Європейського суду з прав людини у справі, яка стосувалася заборони здійснювати діяльність двом організаціям, які надавали консультаційні послуги жінкам щодо можливості здійснення абортів за кордоном (через законодавчу заборону абортів законодавством Ірландії).

Резюмується, що в умовах подальшої євроінтеграції України одним із важливих завдань нашої системи права є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами в царині людських

прав. Це зумовлює необхідність вивчення окремих прав, зокрема співвідношення права на життя ненародженої дитини та права жінки на розпорядження власним тілом. Визначення критеріїв віднаходження балансу в забезпеченні цих прав є подальшим напрямом наукових досліджень.

Ключові слова: аборт, ембріон, дитина, право на життя, право на приватність, репродуктивне право.

Kuchuk A. M., Mamalyha V. V. Human right to life vs. right to dispose of one's own body in abortion prohibition aspect (European context)

The article is devoted to reproductive rights' certain aspects coverage, the problem of ensuring which became actual due to the abortions prohibition (attempts to adopt the relevant legislation by individual states). The purpose of the study is to cover the issue of abortion through the prism of the right to life of the unborn child and the right of a woman to dispose of her own body in the European context.

It is noted that the provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights, as well as the content of law and privacy (the right to dispose of one's body (physical or bodily privacy) that is an element of the right to privacy) are propaedeutic provisions of solving the issue of correlation of both the reproductive rights and the right to life of an unborn child.

It is stated that the right to life of an unborn child and the right to personal inviolability of a woman are natural human rights and therefore cannot be abrogated or arbitrarily limited.

Attention is focused on certain aspects of the perception of the unborn child's right to life in the legal system of Poland, relevant ideas of French and German experts are given. It is noted that the legal prohibition of abortion will not be a factor in eradicating this phenomenon. The problem is more complex and cannot be solved by purely legal means. Measures that can reduce the number of abortions are as follows: access to contraceptives (free and paid); sexual education; access to medical services; population social security; education funding and support for children with developmental disabilities.

The decision of the European Court of Human Rights in a case related to the prohibition of activities of two

organizations that provided counseling services to women regarding the possibility of abortion abroad (because of the legislative prohibition of abortion under the Irish law) is thoroughly analyzed.

It is summarized that in the conditions of further European integration of Ukraine, one of the crucial tasks of our legal system is the harmonization of national legislation to European standards in the field of human rights. And this makes it necessary to study individual rights, in particular, the correlation between the right to life of an unborn child and a woman's right to dispose of her own body. Determining the criteria for finding a balance between ensuring these rights is a further direction of scientific studies.

Key words: *abortion, embryo, child, right to life, right to privacy, reproductive right.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Наприкінці весни цього року, а саме 23 травня, на офіційному сайті Президента України було розміщено чотири петиції з пропозицією заборонити штучне переривання вагітності в нашій державі. Дві авторки цих звернень у своїх обґрунтуваннях прийняття відповідного рішення звертаються до вимог релігії, інша авторка пропонує запровадити кримінальну відповідальність за проведення абортів, а останній автор у своєму зверненні пропонує заборонити аборти «зادля відновлення та приросту українського народу». Зазначимо, що такі петиції є перманентними, періодично й у засобах масової інформації піднімається питання заборони абортів, обмеження вибору жінки щодо її вагітності тощо.

Особливої актуальності (у соціальному та моральному аспектах - у межах України, у юридичному - також в окремих європейських державах) проблема абортів набула після повномасштабного вторгнення росії на територію України та тимчасової окупації частини території української держави. Значна кількість зґвалтованих жінок, дівчат та дітей, які змогли виїхати за кордон, зокрема в Польщу, не можуть перервати небажану вагітність з огляду на приписи польського законодавства.

Додамо, що відносно нещодавно Верховним судом Сполучених Штатів Америки було скасовано рішення у справі «Roe v. Wade» [1], яке закріплювало право на аборт на конституційному рівні. У рішенні зазначено: «У конституції не йдеться про аборт, і таке право не захищене жодним конституційним положенням» [1].

Це своєю чергою надало штатам свободу самостійно вирішувати питання щодо штучного переривання вагітності та призначення відповідально-

сті за такі дії. Як наслідок, 13 із 50 штатів повністю заборонили або різко обмежили проведення абортів. Винятками з такої заборони можуть бути такі випадки: 1) реальної загрози життю матері; 2) якщо плід має серйозні вади розвитку; 3) якщо вагітність є результатом зґвалтування або інцесту. Водночас в окремих адміністративно-територіальних одиницях законодавство не робить винятків навіть для таких випадків. Ще декілька штатів встановили заборону на аборти після 6 тижнів (коли жінка може навіть не знати про вагітність), назвавши це «законом про серцебиття».

Як бачимо, питання заборони абортів, забезпечення права на життя ще ненародженій дитині набуває особливої актуальності в багатьох частинах світу. Для України ця проблема привертає увагу в контексті європейської інтеграції та необхідності гармонізувати національне законодавство з нормами Європейського Союзу, а також з огляду на потребу імплементації в національне право загальноєвропейських стандартів у царині забезпечення людських прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як уже було зазначено, проблематика дозволу чи заборони штучного переривання вагітності (у контексті правового регулювання відповідних суспільних відносин) перманентно перебуває в центрі уваги як громадянського суспільства, так і правників.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблему права на життя в аспекті заборони абортів, варто згадати таких авторів, як С. Булеца, А. Головащук, М. Гора, М. Громовчук, В. Кожан, О. Орлова, А. Мерник, О. Мірошниченко, О. Рогова, М. Щирба та інші.

Водночас ця тема завжди буде актуальною. Так, можна цілком погодитися з висновком А. Мерник та В. Лисікової, які вважають: «Сьогодні залишається проблема зі сприйняттям певною кількістю людей цього права, тому жінки перебувають під психологічним та/або фізичним тиском із боку моральних принципів, чужих думок, релігійних переконань. Як показує статистика, молоде покоління має більш лояльне ставлення до абортів, тому можна припустити, що з плином часу це питання буде мати менший супротив у суспільстві» [2, с. 48].

На наявність різних поглядів щодо розв'язання піднятої проблеми вказують також зарубіжні дослідники. Так, К. Теклехайманот зазначає: «У міжнародному праві прав людини є два можливі підходи до вирішення проблеми небезпечних абортів. Один полягає в тому, щоб відстоювати

право на недоторканність приватного життя, що означає, що держави повинні утримуватися від втручання в рішення жінок щодо абортів; інший - відстоювати право жінок на життя, що підкреслює обов'язок держав вживати позитивних заходів для мінімізації наслідків небезпечних абортів» [3, с. 143]. І хоча проблема абортів не розглядається в контексті життя ненародженої дитини, у наведеній думці висвітлюється можливе сприйняття права на аборт як вільного вибору жінки (у контексті права на приватність).

Ю. Разметаєва та О. Сидоренко надали власне бачення аналізованого питання. Так, науковці зауважують: «Одним з етично чутливих питань є аборти, які також тісно пов'язані з дискусією про права людини. Насамперед це стосувалося права на життя, яке, безумовно, є фундаментальним, проте водночас не абсолютним правом і може бути обмежене в деяких випадках. Воно також має бути збалансоване з іншими правами, особливо коли йдеться про аборт: з правом на приватне життя, свободу вибору, людську гідність і тілесну автономію жінок. Важливим і суперечливим аспектом є момент початку життя, оскільки його юридичне та медичне визначення можуть не збігатися» [4, с. 132].

Як бачимо, окреслена проблематика не втрачає актуальності та потребує системного висвітлення.

Метою роботи є дослідження питання абортів крізь призму права на життя ненародженої дитини та права жінки на розпорядження власним тілом у європейському контексті.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити на тому, що відповідно до норм Міжнародного пакту про громадянські і політичні права держави «зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування громадянськими та політичними правами» (ст. 3), водночас «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність» (ст. 9) [5]. На нашу думку, саме в контексті наведених приписів міжнародного договору необхідно розглядати порушену проблематику.

Важливим у досліджуваному аспекті є також урахування права на приватність. Так, В. Серьогін цілком слушно зазначає, що об'єкт цього права (на недоторканність приватного життя) включає в себе декілька сфер (аспектів), у кожному з яких особа може перебувати в різних станах приватності. Автор наводить низку прав, які включають у себе право на недоторканність, за допомогою чого розтлумачує його зміст та обсяг [6].

Варто зауважити, що досить обґрунтованим є висновок про те, що право розпоряджатися своїм тілом (фізична, або тілесна, приватність) є компонентом права на недоторканність. Водночас виникає запитання: а чому прибічники заборони абортів виступають проти цього права? Свою позицію вони аргументують, зокрема, наявністю в ненародженої дитини права на життя. Однак чи можна розглядати ембріон як людину з іманентними їй правами та свободами? Важливою в цьому аспекті є відповідь на запитання про те, коли виникають права в людини: людина народилася та з моменту народження «отримує» ці права? Чи людина вже народжується з правами? І чи можна розглядати ембріон як людину?

Прихильники заборони абортів стверджують, що зигота, яка утворюється через декілька годин після зачаття, - це перша стадія становлення індивіда. Противники ж схиляються до думки, що не можна вважати ненароджену дитину повною сформованою особистістю. Обидві позиції є категоричною крайністю, оскільки ця проблема не обмежується чорним і білим. Адже можна знайти безліч аргументів як «за», так і «проти».

Згадані право на життя ненародженої дитини та право на особисту недоторканність жінки є природними людськими правами. Це означає, що вони не можуть бути скасовані чи свавільно обмежені. Більш важливими є відповіді на такі запитання: чи може законодавець шляхом знецінення прав матері наділити ними її «майбутню» дитину? Чи можна ставити одне право вище за інше?

На жаль, більшість людей, намагаючись дати відповідь на зазначені запитання, схиляється до використання положень не теорії людських прав, а релігійних догматів (наголосимо на тому, що ми не применшуємо роль релігії в розв'язанні окремих аспектів соціального співжиття, однак варто виходити з того, що в цивілізованому демократичному суспільстві, у якому визнається верховенство права та людські права, є право людини не сповідувати жодну з релігій, при цьому не може бути обмеження прав через таке несповідання; відповідно, релігійний аргумент у світській державі має сприйматися як останній із можливих).

З огляду на предмет нашого дослідження та євроінтеграційний вектор розвитку України не можемо не згадати правову систему Польщі, законодавство якої досить жорстко регулює відносини щодо реалізації репродуктивних прав жінок. Так, до недавнього часу в Польщі переривання вагітності заборонялося, за винятком трьох зазначених вище випадків. Однак у жовтні 2020 р. ситуація

змінилася: Конституційний Суд Польщі визнав, що аборти через дефекти плода є неконституційними. Відповідне рішення набуло чинності в січні 2021 р. Воно, як і очікувалося, спричинило хвилю протестів. Жінки вимушені їхати в інші держави, щоб зробити відповідну процедуру, що явно не йде на користь жодній зі сторін. Ті, хто не може собі цього дозволити, змушені народжувати та боятися за життя майбутньої дитини, яка буде «приречена на страждання» (наприклад, безкінечне відвідування лікарів, придбання дорогих ліків, булінг, психологічні травми), та за своє життя (уже зафіксовано декілька випадків смерті матерів через несвоєчасне переривання вагітності).

Цілком очевидно, що законодавча заборона абортів не стане фактором викорінення цього явища. Проблема є більш складною та не може бути вирішена суто юридичними засобами. Варто зазначити, що подібні рішення можуть бути факторами зростання смертності жіночого населення, появи травмованих дітей і матерів, збільшення кількості покинутих дітей та, зрештою, призвести до порушення прав людини й основоположних свобод.

На наше переконання, є заходи, які справді можуть зменшити кількість абортів, зокрема:

- доступ до засобів контрацепції (безкоштовних, платних);
- статеве виховання;
- доступ до медичних послуг;
- соціальне забезпечення населення;
- фінансування освіти та підтримка дітей із вадами розвитку.

Це лише декілька з безлічі можливих напрямів, які створюють сприятливі умови для збільшення народжуваності дітей у державі. Така політика є складною у проведенні, проте можливою. Натомість зосередження на виборі простого рішення (законодавчої заборони) призведе до негативних наслідків.

Законодавець не повинен закріплювати соціальні стереотипи, зокрема гендерні. Маємо на увазі сприйняття жінки суто через роль дітонародження: жінка існує для того, щоб народжувати дітей, це головний її обов'язок перед суспільством. Звісно, не можна заперечити, що жінка народжує дітей, однак відповідь на запитання про те, народжувати чи не народжувати, якщо народжувати, то коли й скільки, повинна давати саме жінка, а не законодавець. Репродуктивні права, згідно з даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй із прав людини, пов'язані з безліччю прав людини, зокрема пра-

вом на життя, правом на свободу, правом на здоров'я, правом на приватне життя, заборону дискримінації тощо [7].

Варто зауважити, що висвітлення окресленої проблематики буде неповним без згадки рішення Європейського суду з прав людини у справі «Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland», у якій Європейський суд із прав людини вирішував питання про порушення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Заявники скаржилися на порушення права на свободу вираження поглядів через прийняття національними судами рішення про обмеження діяльності заявників щодо надання вагітним жінкам консультацій про можливість проведення штучного переривання вагітності за межами Ірландії (у тих державах, у яких немає заборони на проведення абортів), можливого переїзду та звернення до зарубіжних медичних установ [8].

Законодавство Ірландії забороняло аборти, при цьому здійснення абортів за межами Ірландії не тягнуло за собою кримінальну відповідальність. Таке законодавство, за твердженням влади Ірландії, мало на меті захист прав ще ненароджених дітей, а також захист моральності й у певних випадках запобігання вчиненню злочинів.

Європейський суд із прав людини у своєму рішенні в цій справі зазначив: «Суд не може погодитися з тим, що думка держави щодо захисту моральності вільна від контролю та не підлягає перегляду. Суд визнає, що межі розсуду органів державної влади в питаннях моральності досить широкі, особливо у сфері, яка, як у цій справі, торкається питань віри щодо природи людського життя. Як уже згадувалося Судом, у юридичних і соціальних системах різних країн - учасниць договору неможливо знайти універсальну загальноєвропейську концепцію моральності. Однак ця свобода розсуду не безмежна» [8].

Доречно наголосити на тому, що визнання прав за ненародженою дитиною піднімає низку питань. Так, С. Курт зазначає: «З моменту народження першої дитини, зачатої *in vitro* в 1978 р., юристи прямо кинули виклик суспільству, яке ставить перед ними складні, а часом навіть нерозв'язні питання щодо легітимності нових методів народження: чи можемо ми створювати людей у лабораторіях? Що таке ембріон *in vitro*: людина, річ, проміжна істота? Чи можна відбирати ембріони за допомогою передімплантаційної діагностики? Чи можемо ми їх заморозити? Чи маємо ми право використовувати гамети анонімних третіх сторін? Чи має право народжена дитина знати особу свого

генетичного батька? Чи можна використати жінку, щоб змусити її виносити дитину, а потім передати її подружжю?» [9].

Платформа «Лікарі за життя» надає свій погляд за зазначену проблему: «Ембріон є людиною, а отже, суб'єктом права. На початковій стадії розвитку зовнішній вигляд людини, безумовно, не такий, з яким більшість осіб асоціюють термін “людина” суто візуально. Це скупчення клітин, які на перший погляд дуже схожі на інші скупчення клітин інших видів тварин. Однак немає чітко визначеної точки в розвитку від нелюдської структури до того, що пізніше визначає людину у правовому сенсі» [10].

Висновки. Таким чином, в умовах подальшої євроінтеграції України одним із важливих завдань нашої системи права є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами в царині людських прав. Це своєю чергою зумовлює необхідність вивчення окремих прав. Одним із дискусійних питань у цій сфері є співвідношення права на життя ненародженої дитини та права жінки на розпорядження власним тілом, що актуалізувалося в контексті заборони абортів. Вважаємо, що одним з основних завдань правничої науки має стати визначення критеріїв віднаходження балансу в забезпеченні цих прав.

Література

1. Dobbs, State Health Officer of the Mississippi Department of Health, et al. v. Jackson Women's Health Organization et al. / Supreme Court of the United States. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/19-1392_6j37.pdf.

2. Мерник А., Лисікова В. Право на аборт як репродуктивне право жінки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 45-49. URL: http://lsey.org.ua/4_2022/9.pdf.

3. Teklehaimanot K. Using the Right to Life to Confront Unsafe Abortion in Africa. *Reproductive Health Matters*. 2002. Vol. 10. № 19. P. 143-150.

4. Razmetaeva Yu., Sydorenko O. Abortion, human rights and medical advances in digital age. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV. Iss. 1. P. 132-136.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16 грудня 1966 р. (ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.) / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

6. Серьогін В. Зміст і обсяг права на недоторканість приватного життя (прайвесі). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 88-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_4_9.

7. Sexual and reproductive health and rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/node/3447/sexual-and-reproductive-health-and-rights>.

8. Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland. Judgment 29.10.1992 (application № 14234/88 and № 14235/88) / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9896>.

9. Kurt S. Existe-t-il un “droit à l'avortement” en France? Une réflexion sur les fondements juridiques du “droit à l'avortement”. URL: https://www.academia.edu/31489344/Existe_t_il_un_droit_%C3%A0_l_avortement_en_France_Une_r%C3%A9flexion_sur_les_fondements_juridiques_du_droit_%C3%A0_l_avortement_.

10. Rechtliches zum Schwangerschaftsabbruch. URL: <https://aerzte-fuer-das-leben.de/fachinformationen/schwangerschaftsabbruch-abtreibung/rechtliches>.

Кучук А. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
та методик викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Мамалига В. В.,

студентка
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка